

2012:14

Valkärra kyrka – Renovering av fönster och portar

Antikvarisk medverkan 2011

Regionmuseet
Kristianstad
Landsantikvarien i Skåne

Rapport 2012:14

Valkärra kyrka – Renovering av fönster och portar

Antikvarisk medverkan 2011
Valkärra socken 1388
Lunds kommun
Skåne län

Kerstin Börjesson

Regionmuseet Kristianstad Landsantikvarien i Skåne

Kristianstad
Box 134, Stora Torg
291 22 Kristianstad
Tel 044 – 13 58 00 vx, Fax 044 – 21 49 02

Lund
Box 153, St Larsomr. Byggnad 10
221 00 Lund
Tel 046 – 15 97 80 vx, Fax 046 – 15 80 39

www.regionmuseet.se

© 2012 Regionmuseet Kristianstad / Landsantikvarien i Skåne
E-Rapport 2012:14

Omslagsfoto: Färdigrenoverad port Vallkärra kyrka november 2011.
Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriverket, Gävle. Dnr 507-99-502.

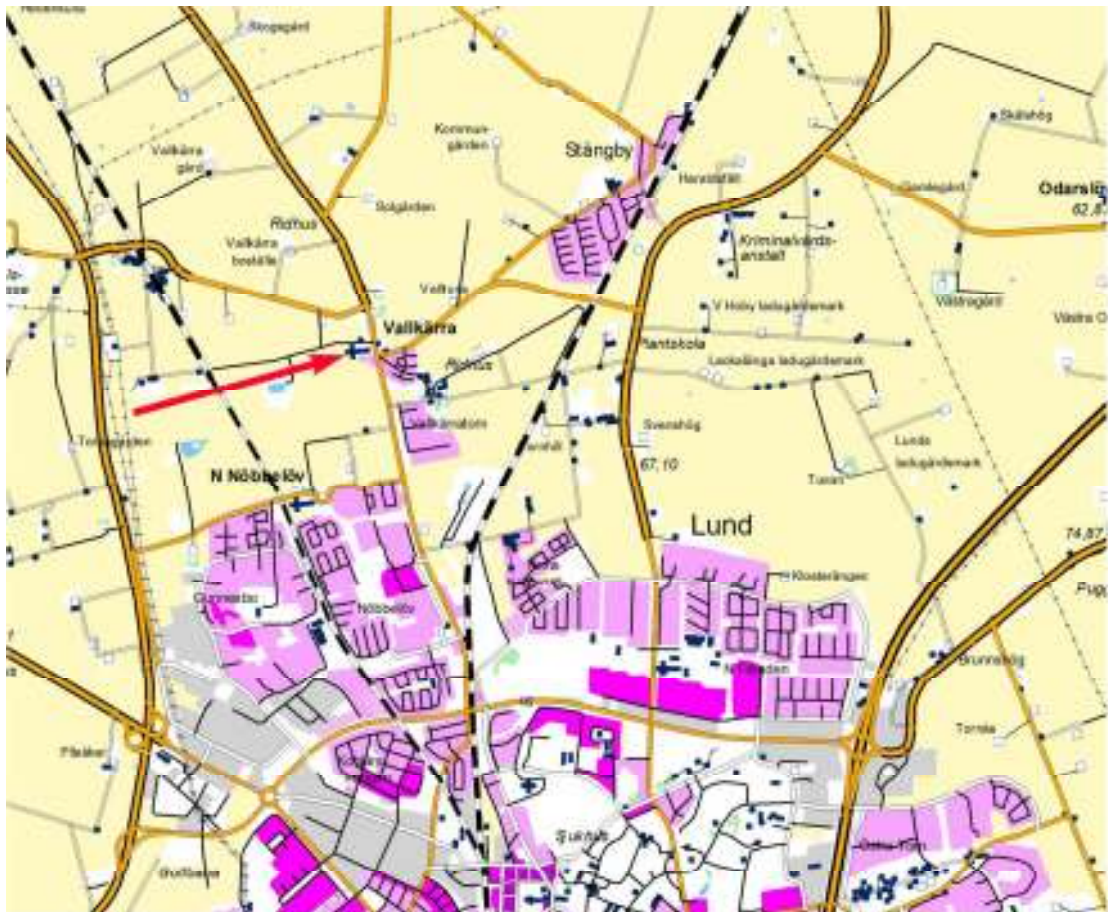
Vallkärra kyrka – renovering av fönster och portar

Innehåll

Inledning	5
Administrativa uppgifter	5
Befintligt utseende	5
Fönster 1	6
Fönster 2	6
Fönster 3, 4	6
Fönster 5	6
Fönster 6	6
Fönster 7, 8	6
Fönster 9	6
Byggnadshistorik med relevans för ärendet	7
Utförda åtgärder	8
Fönster	8
Portar	8
Övriga iakttagelser	9
Antikvariska synpunkter	9
Bildbilaga	10

Vallkärra kyrka ligger i Lunds kommun.

Vallkärra är beläget några kilometer norr om Lunds tätort. Kyrkans placering är markerad med pil.

Inledning

Under sommaren och hösten 2011 renoverades fönster och portar till Vallkärra kyrka. På fönsterbågarna av järn fanns rostskador och en del läckage samt spruckna fönsterglas. Dörrarnas beslag rostade och portarna av trä behövde lackas om. Renoveringsbehoven har tidigare dokumenterats i kyrkans underhållsplan från 2009.

En fönsterbåge till norra korsarmen var i dåligt skick och ny tillverkades av smed. Fönsterglasen renoverades och återmonterades. Ett korffönster buktade inåt med påfrestningar på glasen som följd. Blyspröjsning och glas sågs över. Övriga fönsterglas lagades där det fanns skador.

Portarnas smide togs ned blästrades från rost av smed samt återmonterades. En port kompletterades med nya speglar där de gamla var för dåliga. Dörrbladens trä blektes och lackades om.

Administrativa uppgifter

Objekt	Vallkärra kyrka
Socken	Vallkärra socken
Kommun	Lund
Regionmuseets dnr	L.30-309-10, 1388
Länsstyrelsens beslut	2010-09-09, Dnr: 433-5085-10
Byggherre	Lunds kyrkliga samfällighet Fastighetsansvarig Börje Olsson
Arbetshandlingar	Åtgärdsförslag Börje Olsson,
Hantverkare	Malmö glas och fönsterfabrik Karl fr. Jönssons Måleri Lundasmide
Antikvarisk kontrollant	Regionmuseet Kristianstad genom Kerstin Börjesson
Renoveringstid	April 2011-november 2011
Antikvarisk slutbesiktning	2011-11-14

Befintligt utseende

Kyrkans fönsteröppningar i nedre plan består av en inmurad, fast, järnbåge med rundbågig form och en nedre liggande rektangulär båge som tidigare varit öppningsöppningsbar utåt med gångjärn i ovankant. I fönsterbågarna sitter blyinfattat katedralglas. De nedre bågarnas glas är utförda som tre grekiska kors i gult, turkos och grönt samt ofärgat glas inom en ram av violett glas. I södra korffönstret finns i den övre bågen ett motiv i form av en ros med tre blommor. I den nedre ramen finns ett motiv i form av ett grönt bladverk.

Sakristian har kopplade fönsterbågar av brunmålad ek med gult och ofärgat katedralglas.

Före den aktuella renoveringen kunde konstateras att flera lagningar redan utförts på kyrkans öppningsbara rektangulära fönsterbågar. Flera av dem har byggts om och reparerats och det är inte helt lätt att se vad som är ursprungligt.

Fönster 1

Ett fönster mot norra korsarmens västra sida (fönster nr 1) tycktes vara mer eller mindre ursprungligt. Fönsterbågen satt i en inmurad karm och i bågens övre del var två gångjärn fästade till karmen. Två lodräta stormjärn var fästade utvändigt med najtrådar till blyfönstret. På övriga fönster har stormjärnen vänts inåt. Invändigt satt en vädringshasp samt två stängningsbeslag.

Fönster 2

Fönster nr 2 har kvar den ursprungliga bågen men glaset har vänts inåt och stormjärnen är fästade på insidan. Hasparna finns ännu kvar invändigt. Utvändigt är gångjärnen borttagna. De yttre järnen som har hållit glaset på plats i fönsterbågen har tagits bort och ersatts med en utvändig kittfals mellan karm/ram glas.

Fönster 3, 4

Omgjorda som fönster 2. Gångjärnet på fönsterbågen finns inte kvar och möjligen kan delar av bågen också ha byggts om/eller nytillverkats.

Fönster 5

Fönsterbågen har kvar ett gångjärn i ovankant men dess fäste är borta på den övre ramen. Den senare tycks därför vara omgjord eller renoverad vid något tillfälle.

Fönster 6

Södra korfönstret är troligtvis inte från 1907 utan tillverkat senare. Fönsterglasen är insatta i bågen med skruvar och sexkantsmuttrar. Även gångjärnen har ett annat utseende än på de äldre bågarna. I övrigt verkar konstruktionen vara den samma.

Fönster 7, 8

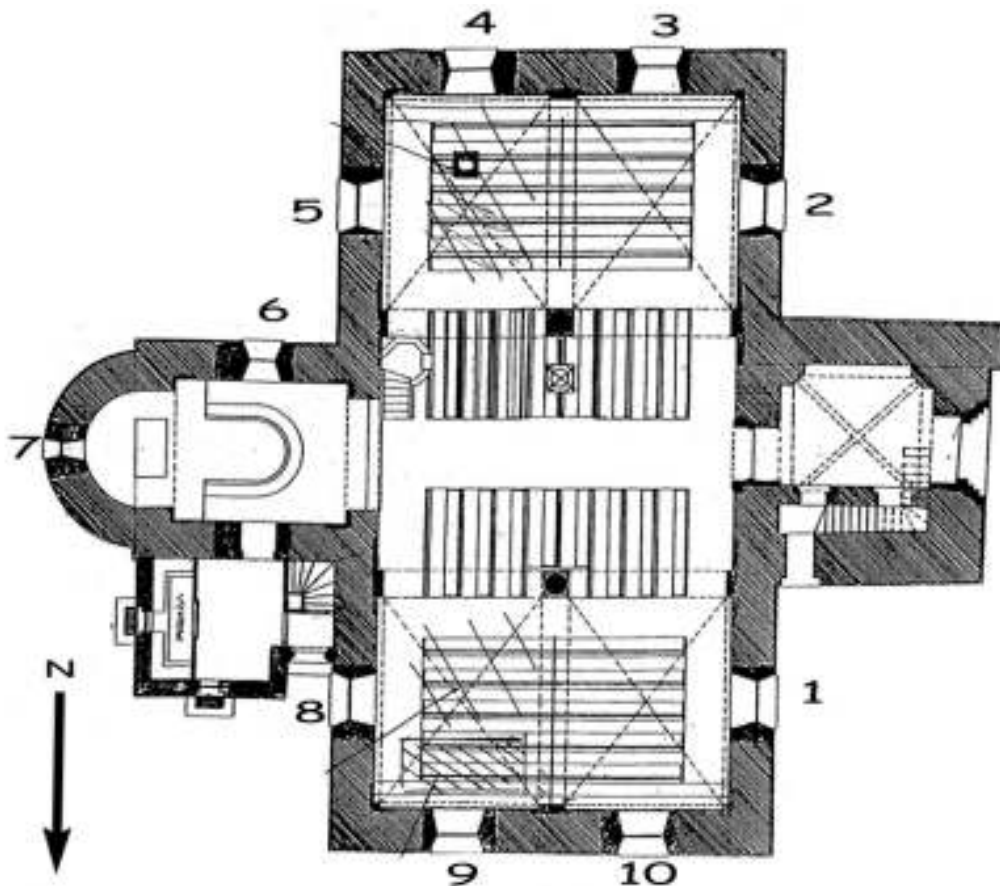
Fönstren verkar vara omgjorda på samma vis som fönster 2-4.

Fönster 9

Fönstret har kvar originalbåge men gångjärnen är utbytta i ovankant. De senare har samma utseende som till korfönstret.

Byggnadshistorik med relevans för ärendet

Kyrkan genomgick en omfattande renovering 1907 under ledning av Theodor Wählin då bland annat fönster med blyinfattat katedralglas tillkom och dörrar fick sitt nuvarande utseende. Kyrkans äldre fönster var från 1844 och tillkom vid en renovering av C G Brunius. Sakristian nybyggdes samtidigt. Innerfönster av stål sattes in 1965 efter ritningar av Torsten Leon Nilsson tillkom. En yttre renovering utförs 1970 av kyrkan. Nästa större utvändiga renovering skedde 1994 efter handlingar av K-konsult då kyrkans yttre bågar renoverades och målades både in- och utvändigt. Kopparbeslagen under fönsterbågarna skulle demonteras och återmonteras efter reparation och målning av karmprofil. Skadade delar i karmprofiler, bär- eller stödjärn skulle repareras eller bytas ut till lika de befintliga. Norra fönstren (nr 9, 10 enl. ritning) nedan, buktade och skulle byggas om. Även södra korfönstret, nr 6, buktade och skulle byggas om. Den nedre karmen hade kraftiga korrosionsangrepp och byttes troligen.

Grundplan över kyrkan där nummer 1-10 motsvarar kyrkans fönsterbågar av järn. Sakristian har dessutom två fönster med fönsterbågar av trä som inte nummerats. Bearbetning av planritning T. Wählin 1904.

Utförda åtgärder

Fönster

I fönster 1 som var mest angripet av korrosion togs den nedre öppningsbara bågen ut och blästrades ren från rost av smeden. På sina ställen, vid kortsidorna av bågen, blev det inte mycket kvar av järnet varför en ny båge tillverkades. Den gamla bågen ställdes ned i källaren under sakristian för att sparas som referens vid framtida renoveringar. Även den yttre järnramen som håller glaset på plats i bågen nytillverkades i sin helhet då denna inte gick att återanvända.

Den nya bågen hängdes på plats med nya gångjärn skruvade till den fasta järnramen. Glaset renoverades av fönsterhantverkaren. Några spruckna rutor byttes. Fönstret målades både in och utvändigt i svart kulör. Det korrekta hade varit att måla fönstret vitt invändigt eftersom övriga fönster är vita men detta upptäcktes först vid återbesök 2012.

Övriga fönster åtgärdades endast utvändigt. Fönster 2, 3 och 4 var i gott skick och här behövde endast kittfalsen kompletteras med nytt linoljekitt.

Fönster nr 5 hade en del rostskador och sågs över på plats samt målades. Vad gällde korfönstret, nr 6, var tanken att detta skulle tas ned, och buckligheter rätas ut. Stormjärnen satt emellertid så hårt att fönstret endast renoverades på plats. Fönsterglas och blyspröjs sågs över.

I absidfönstret nr 7, åtgärdades korrosion på de utvändiga stormjärnen till den övre fönsterdelen. Två spruckna fönsterrutor åtgärdades.

Fönster 8-10 var i gott skick och här gjordes endast normalt underhåll i form av målning. Blyfönstren putsades.

Rostskadorna stålborstades och slipades med slippapper samt grundades med kinesisk träolja. Järndetaljer ströks utvändigt med Wibo linoljebaserade rostskyddsfärg, svart kulör. Spruckna glas som inte behövde bytas tätades med linoljekitt.

Träfönstren till sakristian målades utvändigt med linolfärg, brun kulör.

Portar

Portarna till kyrkan, tre stycken, renoverades utvändigt. Beslagen på norra tornporten och västra porten togs ned. Smidet blästrades rent från rost av smeden. En sparkplåt på norra porten nytillverkades i stil med den befintliga. Träportens nedre bräddtäckning var helt upprutten och skarvades i med en ny bräda. Fönsterbågen till ljusöppningen i porten var rötskadad i nederkant. Fönsterbågen togs inte ned på grund av svårigheter att få ned ett järngaller utanför fönstret. Träbågen lagades endast i med träspackel.

Vid norra tornportens gångjärnsstapel fanns en putsskada som lagades i med nytt bruk.

På den västra porten var mittspeglarna svartnade och här valde man att byta ut de befintliga skivorna (sekundära skivor) till nya skivor. Övriga delar av dörren skrapades, blektes med oxalsyra samt oljades med en linoljefernissa. Dörrbladen blektes i ett par omgångar för att få tillräckligt bra resultat. Norra porten till sakristian var i gott skick och rengjordes endast samt oljades med linoljefernissa.

Övriga iakttagelser

Rostskador fanns även på ett fönster mot norr beläget i höjd med kyrkans klockvåning. Fönstret åtgärdades inte vid renoveringen men bör ses över vid den kommande yttre renoveringen.

Antikvariska synpunkter

Kyrkans järnfönster är till stora delar från Theodor Wählins ombyggnad av kyrkan. Flera av fönsteröppningarnas öppningsbara bågar har renoverats sedan tidigare. Undersökning av kyrkans fönster visar dock att flertalet fönster ändå är ursprungliga. Tre fönsterbågar har ännu kvar sin ursprungliga funktion men dessa används inte eftersom innerfönstren gör att de inte längre är åtkomliga. I fem av fönsterbågar har det utvändiga järnet ersatts med en djup kittfals. Vid den nuvarande renoveringen ersattes en fönsterbåge med en ny utförd som den äldre befintliga. Renoveringen var oundviklig för att kyrkans fönster skulle kunna bevaras och har förlängt dess livslängd. Vid renoveringen togs beslutet att inte täta de öppningsbara bågarna med silikon. Dels för att bevara ursprungligt utseende och funktion men också för att en tätning hade kunnat innebära kondens mellan inner- och ytterfönster. De öppningsbara fönstren är inte helt täta med risk att fukt då skulle samlas mellan den yttre fönsterbågen och innerfönstret.

Ett regelbundet underhåll och kontroll av fönsterbågen rekommenderas och bör göras årligen. Innerfönstren är mycket stora och svårhanterliga och sitter fastskruvade. Att ta bort dessa för underhåll och kontroll av ytterfönstren är därför ett stort företag. Med tanke på att skador på ytskikt snabbt kan ge mycket korrosion på bågarna och medverka till kostbara renoveringar är det ändå motiverat med regelbundet underhåll. Ytterbågarna är även i behov av invändig ommålning och omkittning.

Renoveringen har i övrigt utförts med god hantverksskicklighet och omtanke om de kulturhistoriska värdena från alla inblandade. Dock kan konstateras att knappt ett år efter utförd renovering att det redan börjar synas en del korrosion på det nya fönstret norr om tornet, fönster nr 1. En putsskada kvarstår också vid korets södra fönster.

Lund 2012-08-29

Kerstin Börjesson

Bildbilaga

Fönster nr 1 vid norra korsarmens västra sida. Invändigt syns vädringshasp och låsbeslag. Ett innerfönster gör att man inte kommer åt att öppna ytterbågen från insidan längre.

Fönster 1 var svårt angripen av korrosion. Till höger syns fönsterbågens konstruktion (efter blästring) med en L-formad profil och ett utanpåliggande fästskruvat järn som har hållit glaset på plats.

Den andra fönsteröppningen vid södra korsarmens västra sida. Det yttre järnet som håller fönsterglasets på plats har ersatts med en kittfals. Fönstret är inte längre öppningsbart och gångjärnet har plockats bort. Invändigt finns ursprungliga beslag kvar.

Fönsterbågen före blästring.

På grund av svårigheter att ta ned stormjärnen togs inte korfönstret ned för renovering som man tänkt utan detta renoverades på plats. Till höger syns torrdörren före renovering. Till höger syns norra dörren till sakristian efter slutförd renovering.

Västra porten före renovering. Beslagen togs ned, blåstrades och målades om. Till höger: Dekorativ bantagsring på västra porten märkt med datumet 19/12 1907. På baksidan av ringen fanns den diskreta märkningen Alfr. J. Rydahl Rydsgård.

Västra torndörren skrapades ren, blektes med oxalsyra. Mittspeglarna av plywood byttes till nya skivor. Till höger syns dörren efter färdig renovering. Skrivhuvudena har inte målats ännu när bilden är tagen.

Norra torndörren före renovering (till vänster). Bilden till höger visar dörren efter infällning av ny bräda i nederkant där träet var murket.

I den lilla fönsteröppningen lagades träramen kring fönstret på plats. Gallret togs inte bort utan renoverades likaledes på plats. Ovan syns dörrens nedre del efter återmontering av beslag.

Regionmuseets E-rapportserie 2012

Kulturmiljö

1. Ruveröds kvarn – restaurering av kvarnbostaden, Riseberga sn, AM, Helene Stalin Åkesson, 2011
2. Helsingborgs konserthus – fasadrenovering, byte av dörrar och fönster samt renovering av skärmtak, Helsingborgs stad, AM, Maria Sträng, 2011
3. Kulturhistorisk värdering, återlämnade gravvårdar i Kvistofta församling, dokumentation, Kerstin Börjesson 2012
4. Norra Skrävlinge kyrkogård, vård- och underhållsplan, Norra Skrävlinge sn, Kerstin Börjesson, Åsa Jakobsson 2012
5. Bäckaskogs kloster, Renovering bar och reception, Kiaby sn, AM, Kerstin Börjesson, 2012
6. Norra Åsums kyrka – värme, ljud och ljus, Norra Åsums sn, AM, Jennie Björklund, 2011-2012
7. Nyvång – bland kolboddar och hagtorn, Björnekulla och Västra Broby sn, DK, Ingela Blomén, 2012
8. Norrvidinge kyrkogård, Vård- och underhållsplan, Norrvidinge sn, VP, Jennie Björklund, Kerstin Börjesson, Anna Rabow, Åsa Jakobsson 2012
9. Källs Nöbbelövs kyrkogård, Vård- och underhållsplan, Källs Nöbbelöv sn, VP, Kerstin Börjesson, Åsa Jakobsson, 2012
10. Örnanäs 2011–2012, Örkened sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2011–2012
11. Stolen på Månses, Rekonstruktion av en stol, Vånga sn, PJ, Sven Vildegren, 2011
12. Agusastugan – diverse åtgärder, Andrarums sn, AM, Jennie Björklund, 2012
13. Eslövs station – ombyggnad för restaurang, Eslövs sn, AM, Kerstin Börjesson 2011-2012
14. Vallkärra kyrka – renovering av fönster och portar, Vallkärra sn, AM, Kerstin Börjesson 2011

Förkortningar:

AF-antikvarisk förundersökning
AM- antikvarisk medverkan
AU-arkeologisk utredning
DK- dokumentation, övrigt

FU- arkeologisk förundersökning
KA- kulturhistorisk analys
MD-murverksdokumentation
OU- osteologisk undersökning

PJ- projektrapport
UN- arkeologisk undersökning
BD- byggnadsdokumentation
BAD-byggn-ark-dokumentation

